

Pedagógiai jelenetek



Kiss Hajnal

A gyermekkori kétnyelvűség varázsa

Szabad-e, helyes-e?

A gyermekkorban kialakítandó kétnyelvűséggel szemben vannak aggodalmak. Némelyek szerint a gyermeket összezavarja, ha már csecsemő korától következetesen két nyelven beszélnek hozzá. Mások véleménye szerint a két különböző nyelvben való napi bemelegítés lelassítja a verbális fejlődést. A tapasztalatok szerint azonban a kétnyelvű család nem terheli túl mentálisan a kisgyermeket, és amikor a gyermek megszólal, nem zavarja össze a két nyelvet.

Ezt támasztja alá a téma egyik kutatója, a gyermekgyógyász Naomi Steiner is, aki a következőt írja a kétnyelvű gyermek neveléséről szóló szakkönyvének bevezetőjében: „A gyermekkorban szorgalmazott kétnyelvűség kialakításához nem szükséges kétnyelvű szülőnek lenni.” „A kétnyelvűség csodálatos hatással van a gyermek fejlődésben lévő agyműködésére. Bizonyíték van arra, hogy egy második nyelv tanulása az élet korai szakaszában az agyfejlődést előnyösen befolyásolja. Így például az ilyen gyermekek nagyobb megismerő erővel rendelkeznek, [...] könnyebben tanulnak harmadik nyelvet, jobb a memóriájuk és a nyelvet kreatívabban használják.”¹

A mi történetünk

Mindennapi történetek igazolják: a kétnyelvűség egy olyan többlet, amelyből a gyermeknek kizárólag előnye származik. Bár a két nyelv párhuzamos használata során családunk-

1 (Steiner és Hayes, 2008)

ban is több elmarasztaló véleménnyel kellett megbirkóznunk, az előnyöket négyéves gyermekem nyelvi fejlődésének megfigyelésén és az események pontos rögzítésén alapuló esetleírással tudom bemutatni, bizonyítani.

Bár Magyarországon élünk, szűkebb családjunkban angolul beszélünk. Férjem ugyanis a dél-angliai Haslemere-ből származik, és a sztenderd angol nyelvet beszéli. Németül tárgyalási szinten tud, eszperantó nyelven cikkeket ír. Mindkét nyelvet autodidakta módon sajátította el, de a magyar nyelvtudása elég passzív maradt. Gyermekünk születésekor fontosnak tartottuk, hogy Benjámint mindkét szülőjével képes legyen beszélgetni, épüljön be identitásába mindkét nyelv és annak kultúrája. Ezért az édesapja angolul beszél vele, én pedig magyarul.

Nem a szakkönyvek útmutatásait követtem, hanem ösztöneimre hallgatva láttam hozzá Benjámint „nyelvi neveléséhez”. Amikor kisfiunk három hónapos korától jelzéseivel magyarázatot követelt mindenre, ami körülötte történt (hangos, motoros repülőgép zaja, repülő madár), a külvilág történéseit párhuzamosan mindkét nyelven elmagyaráztam neki. Így próbáltam átadni neki a magyar és az angol egyenrangú használatát. Mondókázáskor is mindkét nyelvet használtam, az édesapja azonban kizárólag a saját anyanyelvét.

A családban hallott két nyelv Benjámint számára hosszú ideig amorf képződmény volt, nem kötődött egy-egy szülőhöz. Huszonkét hónapos korában azonban rájött, hogy az édesapja anyanyelve az angol, az édesanyjaé pedig a magyar. Hároméves korában már „megkövetelte” tőlünk, hogy a saját nyelvünkön beszéljünk vele. („Ne úgy beszélj, szépen beszélj!” – tiltakozott, ha angolul kezdeményeztem a beszélgetést.) Ezzel szemben ő mindig megengedte magának, hogy kedve szerint válasszon: angolul vagy magyarul szóljon hozzám. Ekkor már a két nyelv helyzetfüggő használatát a fontos másik felnőtthez fűződő érzelmi kötődése határozta meg. Jó példa erre, hogy amikor az édesapjával sétált és Ildikó néniel találkozott, gyerekünk kizárólag angolul beszélt az óvó nénihez és nem volt hajlandó magyarul megszólalni, mintha az apja jelenlétében ez udvariatlan lett volna.

Benjámint verbális fejlődése kétségkívül párhuzamos volt a két nyelven. A beszéd előtti (*preverbális*) fázisban zajlott a belső szókinccsépítés és szövegértés. Erre találó példa lehet az, hogy amikor angolul hajmosásról beszéltem az apjával fürdetés közben, a tizennégy hónapos fiunkat nem lehetett tovább a fürdővízben tartani. (Utálja a hajmosást.) Ugyanakkor a szavak játékos használata már ebben a fejlődési szakaszban rámutatást (*deixist*) alkalmazva megjelent. Erre példa, hogy egyszer pelenkázás közben a lábát felemelve rámutatott a lábujjaira: „Piano!” – mondta diadalmasan. (Lehet, hogy a babakoncert hatása?) Vagy később, amikor a buszon utaztunk: „Zenebona!” – jegyezte meg a zajokra utalva. Egyszer egy fémbottal játszott, de közben el is nevezte: „umbrella, walking stick”, „*hepikó*” (= helikopter) sorolta.

Mindkét nyelven korán alakult ki a szó(tag) képzési képessége. Egyéves kora után szókezdeményekkel próbálkozott (pl. homonim szókezdemény magyarul: *ám* = *álmos*, *áram*; /*ani*/ = *animal*; /*hen*/ = *hand*, /*kʌbəd*/ = *cupboard*). Első szava az *anya*, *nyanya* után a *car* volt, amellyel általánosan a mozgó tárgyakat jelölte. Erre példa az apjával folytatott párbeszéd: „Why don't you talk, B?” Benjámint válasza: „Car!” Ezt a szót pár hónappal idősebb kis játszótársa is megtanulta tőle. Tizenhárom hónaposan igazi szavakat is mondott (pl. *anya*, *de*, *nem*, *te*, *car*; „Where's the car?” – kérdésre „*There!*” – volt a diadalmas

válasz.). A tagadószó magyarul ebben az időszakban jelent meg, angol megfelelője viszont csak későbbi szókapcsolatban fordult elő (*no more*). Ugyanez a jelenség volt megfigyelhető az egyes szám első személy használatával: először magyarul, majd angolul alkalmazta mondataiban. Tizenhét hónaposan használta helyesen a *more*, *még* szavakat: az egyikkel több ennivalót, a másikkal több zenét követelt a babakoncerten. Tizenkilenc hónaposan hallottam tőle először a birtokos személyjelet magyarul (*apáé, anyáé*). Másfél éves korában megjelent egy fontos angol elöljárósó is (*by car*). Húsz hónaposan alkalmazta magyarul a többes szám jelét (kocsik).

A mondatok generálása fiunk kétéves kora előtt elkezdődött. Mondatai többnyire természetes fejleményként egy adott helyzetre adott reakcióként születtek *ad hoc*-szerűen („Anyá nem apa.” „Benjámín repült a felhőben” – mondta a hintán. „Daddy, go!” – küldte el az apját, ha haragudott rá. Smetana Moldváját hallgatva megjegyezte: „A zene azt mondja: veszélyes!”). Huszonegy hónaposan magyar nyelven ötszavas, jelzőkkel ellátott mondatokban beszélt (pl. „Mama eltette a szép kutyát.”), de angolul is használt jelzős szerkezeteket (pl. *itl book*= little book).

Hogyan is állunk?

Nyelvi kreativitása nemcsak a sokszor kódváltásból adódó nyelvi spontaneitásában, hanem a játékoságban is tetten érhető volt. Ezt támasztja alá Szabó T. Annamária is cikkében: „... a kétnyelvű beszélők mindennapi interakcióikban egynél több nyelvet használva, a nyelvek érintkezéséből adódóan a nyelvi normától, a sztenderd változatoktól való eltérő nyelvhasználatot hoznak létre.” (Szabó, é.n.) Benjámín a birtokában lévő magyar és angol szókinccset könnyedén, kreatívan használja. Ha nem tud egy szót, vagy túl nehéz kimondani azon a nyelven, amelyen éppen beszél, helyettesíti a másik nyelv odaillő szavával. Majdnem kétéves, amikor ez a párbeszéd lezajlik: „Frightened of Mr Brown Bear.../Why, B?/Cause taknyos.” Ugyanerről és nyelvi kreativitásáról tanúskodik az is, hogy az angol főneveket és igéket magyarul ragozza (*bottle-om, tuch-ol*). Előfordult, hogy angol melléknévet magyar pszeudo igeképzővel (*bouncy+láz=ugrál*), majd valódi ige-aggal látott el (Hadd *bouncylázam rajta!*). A lexikális hiányosságra körülírással reagált: az evezőt *rowing stick*-nek nevezte, mert még akkor nem ismerte a megfelelő szót. A két nyelv kiejtésének keveredése vagy éppen a hangalakkölcsönzés is tetten érhető volt nyelvhasználatában: tizenhét hónaposan a *kettő* kiejtése /*ketən*/ volt. Játékból különböző neologizmust alkotott, amely egyszer a magyar, máskor az angol nyelv hangzásvilágával volt összhangban; kérésünkre körül írta, mit jelentenek, hogy mi is értsük.

Gyermekünk a magyar és angol nyelvet szituációtól és érzelmi kötődéstől függően felcserélhetően használta. Rendszerint olyan nyelven beszélt játék közben, amilyen anyanyelvű tartózkodott vele a szobában. Négyéves kora után viszont a téma határozza meg, hogy milyen nyelven beszél. (Pl., ha Winnie-the-Pooh bizonyos mozzanatait játssza el, akkor angol nyelvre vált át.) Az angol anyanyelvű felnőttekkel és gyermekekkel könnyedén társalog. Ha megsejti azonban, hogy valaki magyarul is tud, nem hajlandó vele

angolul beszélni. Erre jó példa, hogy amikor egy születésnap ünnepségen egy Angliában élő magyar barátunk próbált vele angolul beszélni, Benjáminól csak dacos magyar válaszokat kapott. Ugyanakkor az is előfordult, hogy Benjámin felismerte a *lingua franca* helyzetet, amikor angolul mindenki megértette egymást, így csak angolul társalgott mindenki, átmenetileg velem is, az egyetlen magyar anyanyelvűvel.

Nyelvi flexibilitása abban is megnyilvánul, hogy minden átmenet nélkül képes nyelvet váltani, attól függően, kivel beszél. Ha például segítséget kér játék közben tőlem, de nem érek rá, vagy nem tudom a megoldást és az apjához irányítom, akkor neki már angolul mondja el ugyanazt a kérését.

Az idegen nyelv tanulásakor észlelt hibákat mind a magyar, mind az angol anyanyelvűeknél tapasztalt formában elköveti. A magyar anyanyelvűek gyakran hibásan alkalmazzák a *he/she* nemek szerint megoszló személyes névmásokat, amely *Hunglish* nyelvhasználatot eredményez (Pl. *He is my mother.*). Az angol anyanyelvűek pedig gyakran alkalmazzák a tükörfordítást. Például az *old* fordítását *öreg* értelemben használta nem megfelelő kontextusban. (Pl. Anya, ne legyél *régi!* Az anyák mindig lesznek!) Benjámin ráértett már egész kiskorában, ha nem a magyar vagy angol nyelvet hallotta, mert amikor az édesapja a *Der kleine Mondbär* című, ajándékba kapott német nyelvű történetet olvasta, akkor hangosan felnevetett, mintha ez csak egy mókás játék lenne, vagy olyan nyelv lenne, amelyet nem kell komolyan venni. Óvodás korában viszont már ugyanezt a német nyelvű történetet végighallgatta, de várta a történet angol fordítását is.

Benjáminnak a betűk iránti érdeklődése korán megfigyelhető volt. Csak mutogatni tudott, amikor a parkoló autók számtábláján hümmögve kérdezte, mi micsoda. Két és fél éves kora körül már ismerte az angol betűk nagy részét és elénekelte az angol ABC dalt. Óvodásként immár tetszés szerint választja ki, hogy magyar vagy angol mesekönyvet szeretne-e felolvasatni velünk. *Micimackó* történeteit mindkét nyelven együtt olvasuk. A magyar és angol szöveg között aszerint tesz különbséget, hogy melyikben fordul elő az *and*. Három betűből álló becenevét (Ben) és a hozzá érzelmileg közel álló személyek nevének kezdőbetűit már hároméves kora után leírta a mágneses táblájára. Néhány angol szót vizuálisan is rögzített, mert képes felismerni a könyvekben néhány angol szót, nevet (*no, book, know, look, the, up, out, to, and; Pughwash, Cut-Throat Jake*). Ragaszkodik ahhoz, hogy olyan nyelven beszéljen egy témáról (pl. meséről), amilyen nyelven azt tőlünk vagy a könyvekből megismerte. Ugyanakkor a történetek szereplőinek nevét mindkét nyelven észben tartja, ha a történethez magyar fordításban is hozzájutunk (pl. *Micimackó – Winnie-the-Pooh; Noddy*).

A könyvek jelenléte mint miliő, és azok felolvasása fiunk életében szükséglet. Gyermekkönyvtárba kisebb korában azért szeretett menni, mert ott lehetett a polcok alatt vonatozni. Újabban olyan rutinszerű mozdulattal veszi le a könyvet a polcról, mint a könyvtáros. Maga az olvasás egy nagyon intim foglalatosság is a számára. Négyéves sem volt, amikor „Go away, daddy!” – felkiáltással összegömbölyödött a heverőn és nagy koncentrációval nemcsak végiglapozta az *At the pool* című tómondatokból álló képeskönyvet, hanem az ujját is húzta a szavak alatt. Magatartásával közvetítette, hogy az „olvasás” nagyon privát foglalatosság, amelyet nem illik megzavarni. Sőt, ki is jelentette, amikor egy angol könyvet olvastak: „Daddy, you don't have to say it. I can read it in my head.” Ennek

az igazságtartalmát csak azzal lehetne alátámasztani, hogy az indító kódot önállóan beírja a számítógépbe, majd kiválasztja a kívánt rajzfilmet, valószínűleg az általa ismert kulcsszavak alapján (*Noddy, Thomas*). Amikor pedig a rajzfilmet újra akarja indítani, segítség nélkül aktiválja a *Play* feliratot.

A két nyelv párhuzamos használata nagyfokú szabadságot is ad a számára. Helyzettől függően hol az egyiket, hol a másikat felcserélhetően használja. Az óvodai környezetben az angol nyelv használatát „szabadabb” nyelvnek éli meg: „Which language do you like better here: English or Hungarian?” – provokatív kérdésre „English!” – volt a válasz. „Why?/„Because I can say anything!” Ugyanakkor természetesnek tartja, hogy az óvodai csoportban szokott beszélgetni két másik kétnyelvű társával angolul.

Verbális kreativitása a szavakkal való játékban is megnyilvánul. Nemcsak ilyen, általa alkotott szavak fordulnak elő, mint a *kenyérmag* (=búza) szóösszetétel vagy a szóösszerántással született *cinégér* (=cinege+egér), hanem „Írtam egy verset!” – felkiáltással a rendszeresen felolvasandó, főleg Weöres Sándor verseiből megismert lüktető versritmust imitálja. Ekkor a szavakat ötletszerűen fűzi össze, azok nem alkotnak koherens szöveget. Az ilyen saját költésű magyar versek, néha verses dallamok előadásánál csak anya lehet jelen. Mintha azt sugallná, hogy ezt apa úgysem értené. Ugyanakkor *Roald Dahl* soha nem hallott angol rímeit felolvasás közben hangzás alapján sokszor kitalálja. A hallott vagy DVD-n látott meséket pedig átalakítja és továbbfűzi a saját elképzelése szerint mindkét nyelven. Egy reggel ezzel lepte meg édesapját: „*When I speak to you I dream with you in my heart.*”

„*Lehet, hogy ajándék leszel!*” – szólalt meg egyszer. „*Kinek? Nekem!*” – állapította meg. A kétnyelvűség kreativitásra serkentő csodája kétségkívül bekövetkezett.

IRODALOM:

STEINER, NAOMI – HAYES, SUSAN L. (2008):7 Steps to Raising a Bilingual Child .

http://books.google.hu/books?id=MwWewJ8uW-kC&printsec=frontcover&dq=bilingual+child&hl=en&sa=X&ei=Z3LAUIHDD8fmswbakoDgBA&redir_esc=y#v=onepage&q=bilingual%20child&f=false (2013. 07. 25.)

SZABÓ T. ANNAMÁRIA: Lexikai interferenciák és kódváltási stratégiák második generációs magyar–francia kétnyelvű beszélők nyelvhasználatában

http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk09/K%F3dv%E1lt%E1si%20strat%E9gi%E1k%20francia-magyar_SZAB%D3%20ANIK%D3.pdf (2013. 07. 25.)